

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВИЯВЛЕННЯ СУТНІСНИХ ОЗНАК ЗАСАД КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ УКРАЇНИ

Беспалько І.Л.

*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри кримінального процесу
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого*

Будь-яка діяльність за своєю природою підпорядкована певним закономірностям, принципам, які визначають її спрямованість і характер, тобто є щодо неї своєрідним орієнтиром. Не виняток і кримінальна процесуальна діяльність в Україні, що незалежно від суб'єктів та стадій кримінального провадження має відповідати певним фундаментальним положенням, які в галузі кримінального процесу прийнято називати «засадами».

Питання засад кримінального провадження багато років було предметом обговорення науковців. Однак у Кримінально-процесуальному кодексі України 1960 року, принципи не вирізнялися із загальної маси вимог, що свідчило про істотні недоліки законодавчої техніки. У зв'язку з чим в КПК України, прийнятому 13 квітня 2012 року дана прогалина була усунута. Він вперше закріпив в окремій главі засади кримінального провадження. Кожна засада отримала власне змістове наповнення в окремій статті закону. Така позиція законодавця показує, наскільки він надає велике значення цим основним положенням. Вони утворюють своєрідний фундамент, на якому побудований кримінальний процес, пронизують правову матерію кримінального провадження та всі процеси, що відбуваються у кримінальній процесуальній сфері.

Перш за все відмітимо, що у юридичній літературі й до сьогодні не існує єдності в поглядах щодо визначення поняття засад кримінального процесу. У КПК України ми не зустрінемо дефініції цієї правової категорії, що спонукало багатьох правників упродовж значного часу займатися опрацюванням цієї проблеми. Оскільки від правильного застосування того чи іншого терміна часто залежить упізнаність усієї директиви, що міститься у правовій нормі, а наявність у чинних законах численних термінологічних одиниць, що збігаються за своїм значенням, вносить плутанину у правозастосування. Тому важливо, насамперед, дати визначення «засад (принципів) кримінального провадження», що є складним питанням у науці кримінального процесу. На думку М. С. Строговича, Т. М. Добровольської,

Ю. П. Яновича, О. П. Рижакова, М. О. Громова, В. В. Николайченка та М. Л. Якуба, під принципами кримінального процесу розуміють юридично оформлені керівні (правові) положення, які закріплюють найбільш загальні й істотні властивості кримінального процесу, що виражають його природу і сутність [4, с. 95].

Разом з тим В. М. Тertiшник, Л. Б. Ісмаїлова, Г. В. Кудрявцева, Ю. Д. Лівшиць, В. В. Навгороцька, М. М. Михеєнко принципами кримінального процесу називають закріплені в конституційному та процесуальному законодавстві основні ідеї, які визначають побудову кримінального процесу, його сутність і демократизм [4, с. 96].

На наш погляд, слід підтримати думку науковців, які визначають засади кримінального провадження як закріплені в нормах права визначальні, фундаментальні положення щодо закономірностей і найбільш суттєвих властивостей кримінального провадження, які обумовлюють їх значення як засобу для захисту прав і свобод людини і громадянина, а також для врегулювання діяльності органів та посадових осіб, які ведуть процес [2, с. 62]. Згідно з даним визначенням, засади – це фундаментальні положення щодо закономірностей і найбільш суттєвих властивостей кримінального провадження. Важливо підкреслити, що кримінальний процес – це вид державної діяльності. Саме держава через спеціально створені нею органи здійснює протидію злочинності, охороняє конституційний лад, соціально-економічні, політичні й особисті права та свободи громадян, права та законні інтереси юридичних осіб від кримінальних правопорушень. Кримінальну процесуальну діяльність можуть здійснювати лише ті державні органи, які на це уповноважені законом: оперативні підрозділи, слідчі органу досудового розслідування, керівники органу досудового розслідування, прокурори, слідчі судді та суд. Вони наділені необхідною владою та при наявності законних підстав можуть застосовувати заходи державного примусу. Рішення, прийняті ними в межах своїх повноважень, обов'язкові для виконання всіма установами, організаціями, посадовими особами та громадянами [2, с. 8].

Окрім вказаного зауважимо, що кримінальна процесуальна діяльність є доволі специфічною, оскільки спрямована на захист прав і законних інтересів громадян, порушених найбільш суспільно небезпечним різновидом правових деліктів – кримінально караним діянням. Враховуючи це, держава практично в усіх випадках бере на себе обов'язок безпосередньо захищати права і законні інтереси осіб, у тому числі і учасників процесу, без узгодження своєї діяльності з їх волею і бажанням, оскільки задоволення інтересу суспільства у подоланні злочинності є умовою і гарантією його нормального функціонування і розвитку. Отже, віднесення кримінального процесуального права до числа публічних галузей у юриспруденції можна вважати аксіомою.

Знову ж таки, публічність кримінального процесу знаходить свій прояв у процесуально-посадовій активності суб'єктів, які здійснюють кримінальне провадження, з вирішенням його завдань. Вона спрямована на виявлення злочинів та осіб, які їх вчинили, кримінальне переслідування таких осіб, притягнення їх до кримінальної відповідальності, прийняття кримінальних процесуальних рішень за власним розсудом. Це проявляється у діяльності

через засади, реалізація яких гарантує досягнення завдань процесу, встановлення всіх обставин, що підлягають доказуванню. Тобто засади серед інших понять процесу займають одне з найвищих ієрархічних місць – як прояв сутності процесу зовні, у діяльності.

Деталізуючи вищевикладену тезу, нагадаємо, що у теорії держави і права під принципами розуміють найбільш загальні і стабільні вимоги, що сприяють утвердженню та захисту суспільних цінностей, визначають характер права і напрями його подальшого розвитку [5, с. 124]. У науці кримінального процесу неодноразово висловлювалася позиція щодо розуміння засад як вимог, що пред'являються до даного виду діяльності. Так М. М. Полянський розумів принцип як одну з основних загальних вимог, якій повинна відповідати діяльність [3, с. 83]. Засади – це не просто «основні правові положення», а саме вимоги, без реалізації яких неможливо досягнути завдань певної діяльності [1, с. 67]. Лише єдине розуміння цих двох частин – вимоги та завдання – дозволяє виявити суть засади кримінального провадження. Зокрема, П. С. Елькінд зазначала: «Якщо завдання вказує на результат, для досягнення якого здійснюється діяльність, то принципи визначають як (яким чином) ця діяльність здійснюється» [6, с. 54].

На продовження зазначеного зауважимо, що засади кримінального процесу існують у системі, під якою слід розуміти сукупність переважно імперативних вимог, які взаємопов'язані між собою та створюють цілісну єдність. Будучи нормами права, засади носять владний характер. Вони містять у собі обов'язкові приписи, виконання яких забезпечується сукупністю правових засобів. У зв'язку з цим виникає питання: «До кого звернені дані вимоги?». Узагальнення викладеного вище дає можливість зробити висновок, що специфіка засад кримінального процесу полягає у тому, що це не просто вимоги, а вимога, що носить імперативний характер та пред'являється саме до діяльності органів держави. В цьому відображається сутність кримінального процесу, його відмінність від інших галузей правової діяльності. Саме органи держави у кримінальному процесі являються адресатом виконання засад. Це пояснюється тим, що тільки на них покладається відповідальність за хід і результат діяльності, тільки вони мають найбільш широкі повноваження, у тому числі і по реалізації засад.

На закінчення слід вказати, що у деяких з норм КПК України, що містять змістовне наповнення засад кримінального процесу це положення отримало закріплення (ст. 9, ст. 20, ст. 23, ст. 25, ст., 28 ст. 29). Проте в більшості, кожна норма дублює права особи, які закріплені у Конституції України. Зрозуміло, що будь-який закон (у тому числі і КПК України) повинен базуватись на Основному Законі нашої держави. Однак необхідно враховувати і специфіку певної сфери діяльності. Тому це питання потребує внесення відповідних змін до Кримінального процесуального кодексу України. Зазначеному розумінню засад кримінального провадження кореспондує пропозиція щодо використання у тексті статей, що закріплюють змістовне наповнення засад, слова «зобов'язані», яке адресується до органів держави. У зв'язку з цим слід внести певні зміни до КПК України.

Література:

1. Барабаш А. С., Дробышевский С. А. О специфике принципов уголовного процесса. Правовая политика и правовая жизнь. 2012. № 2. С. 63-71.
2. Кримінальний процес: підручник / за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків: Право, 2013. 824 с.
3. Полянский Н. Н. Вопросы советского уголовного процесса: под ред. Д. С. Карасева. Москва, 1956. 248 с.
4. Столітній А. Формування та розвиток засад кримінального процесу в Україні в умовах електронного кримінального провадження. Вісник Національної академії прокуратури України. № 3 (45). 2016. С. 95-99.
5. Теорія держави і права: підручник.: за ред. О. В. Петришена. Харків: Право, 2014. 368 с.
6. Элькинд П. С. Цели и средства их достижения в уголовном процессуальном праве: монография. Ленинград: Изд-во Ленинградского ун-та, 1976. – 192 с.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

МАТЕРІАЛИ

МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

**ЮРИДИЧНА НАУКА НОВОГО ЧАСУ:
ТРАДИЦІЇ ТА ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ**

9 березня 2018 року

м. Одеса